

*Szilágyi Miklós: A személyes paraszti tudás érvényessége.
Kisújszállás társadalma és gazdálkodása egy száz évet élt parasztagazda
emlékezetében*

Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006, 203 oldal

Rendhagyó kötettel jelentkezett az Akadémiai Kiadó „Néprajzi tanulmányok” kiadványsorozata, mely méltán tekinthető egyfelől alapműnek az ismert néprajzkutató munkásságában, másfelől mérföldkőnek a recens néprajzi kutatások sorában. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy – végre – a magyar néprajzban is megszületett egy, Carlo Ginzburg mikrotörténeti perspektívából készített *A sajt és a kukacok*jához hasonlítható,¹ a tudományszak módszertani megújulását elősegítő könyv. Szilágyi kötete egy száz esztendő parasztagzával 1988 és 1993 között, több részletben folytatott és felvett, mintegy 800 szövegoldalt kitevő interjú elemzését tartalmazza.

A kötet két részre tagolódik. A bevezető egy olyan, bő 20 oldalas elemzés, mely mintegy értelmezési keretet nyújt az interjú olvasásához, de több is annál, amennyiben már e szövegből is alapvető képet kapunk Kisújszállás 20. századi társadalmáról. A második rész egy 150 oldalnyi szöveghű válogatás a teljes életútinterjúból, amelyet Szilágyi számos adattal egészít ki a jegyzetapparátusban.

A népi gazdálkodás és társadalom kutatásában mindeddig – ellentétben például a szövegfolklorral –, tisztelet a kivételeknek, kevés figyelmet fordítottak az érdeklődők az egyéniség szerepére. Szilágyi már egyetemi kurzusain is rendszeresen felhívta a figyelmet a túlzó általánosítás veszélyeire, vagyis épp azt a szak tudományos hagyományt kritizálta, amely konkrét adatokból egy település vagy egy táj, esetleg egy társadalmi réteg gazdálkodásának általános képét tartotta fontosnak megrajzolni. Axiómaként kezeltük, hogy az *a priori* csoportok (pl. tanyai népesség, szegényparasztság, vagy a makói hagyományos) tagjai egymáshoz hasonlóan, a közös társadalmi háttérük (gazdasági és piaci ismeretek, mentalitás, vallás, értékrend) alapján lényegében ugyanazokat a stratégiákat követik, így az egyéni (családi) különbségek szerepe az összkép szempontjából lényegtelen. Azonban épp Szilágyi Miklós könyve (s korábbi munkái) érvel(nek) amellest, hogy a 20. század során mennyire fontos szerepet kapott az egyéni lelemény, egy-egy gazdálkodó innovációs készsége, az akarat és a képesség egy-egy új technikai eljárás bevezetésében. Az egyéniség szerepe már a „hagyományos paraszti” életszervezés időszakában sem lebecsülhető tényező a külvilág felől érkező, egyre markánsabban jelenlévő ismeretek és minták közvetítésében. A Szilágyi által felvett és elemzett „oral history” valójában túlmutat önmaga műfaji korlátain. Nem csupán, s nem is elsősorban mikrotörténeti adalék a 20. század makrotörténeti folyamatainak megértéséhez. Sokkal inkább egy, a mentalitástörténet, a néprajz és a (szociális, kulturális) antropológia mezsgyéjén született adatközlés és elemzés, mely segít eligazodni a mezővárosi paraszti élet-és értékszemléletben, a döntések

¹ Ginzburg, Carlo: *A sajt és a kukacok. Egy XVI. századi molnár vilásképe*. Budapest, 1991.

hátterében fellelhető minták és motivációk rendszerében. A kötet plasztikusan, belső nézőpontból képes ábrázolni egy mezőváros 20. századi életét, miközben általános, módszertani és kutatáselméleti kérdésekre is választ keres és talál.

Módszertanilag figyelemre méltó a szerző elemzése arról, miként befolyásolja, befolyásolhatja az interjú situáció az adatközlő mondanóját. Míg a kulturális antropológiában a „posztmodern válság” egyik kiütkereső megoldása is éppen az volt, hogy nem pusztán a végeredmény, az adott kultúráról leszűrt összegző tapasztalatok a lényegesek, hanem a megismerés folyamata, a kutató és a terep (adatközlő) viszonya többek egyszerű körülményeknél, valójában az adatok értelmezésének elengedhetetlen tartozékai. Nem véletlen, hogy Szilágyi nem is igazán talál módszertani előzményeket elemzéséhez, hanem egyrészt olyan, a szaktudomány perifériáján íródott munkákra támaszkodhatott csak, mint például Csalog Zsolt *Parasztregénye*,² másrészt úttörő szerepet vállalva magának kellett e módszertani elveket lefektetnie. Ahogy a bevezetőben írja,

„... nem erőltettem a néprajzban amúgy közkeletű módszert, »a kérdőíves adatgyűjtést«, hagytam, hogy a (sejthetően) tőlem függetlenül, a korábbi spontán kommunikációs helyzetekben már végleges szövegűvé csiszolódott hosszabb-rövidebb, az életsorsokról szóló élménybeszélései, a valamikori munkavégzés mechanizmusait és a munkaeszközök formáját-funkcióját részletező ismertetései, az egyszerű tényközlések és a hozzájuk kapcsolt értelmező reflexiók, az életbölcességé állandósult vagy alkalmilag formalizált szentenciává, máskor parabolikus értelmű tantörténeté egyszerűsített tapasztalatai úgy formálódnak meg, ahogyan akkor és ott meg akarnak, meg tudnak formálódni.” (8.)

Figyelemre méltó az adatok történeti forrásokkal történő megerősítése, megcáfolása, kiigazítása vagy éppen kibontása. Szilágyi azt a megoldást választja, hogy az interjúban elhangzó, értelmezésükhöz speciális ismereteket igénylő fogalmakhoz maga fűz lábjegyzetben kommentárt, szakirodalmi meghatározást, újságcikk idézetet, életrajzi adatokat, más családtagokkal készített interjúk adatait. Teszi mindezt két okból is. Egyfelől igyekszik megkönnyíteni az olvasó dolgát, amint az olyan kifejezéseket magyarázza meg, mint például a *filkózás* vagy a *cselák*, másfelől mindvégig „kontroll alatt tartja” az egyéni emlékezet narratíváit. Végző soron nem is arra a leegyszerűsített kérdésre akar választ találni, hogy egy 100 esztendő megélt ember emlékezete mennyire pontos, sokkal inkább arra, miként konstruálódnak az egyéni emlékezetben az egyes események, milyen igazítási, viszonyítási vagy éppen igazolási pontokat talál az élete bemutatásakor.

A paraszti társadalom térszerveződéséről, tagjainak térhasználatáról, térérzékeléséről is olyan magától értetődő természetességgel közöl Szilágyi elemzést Szabó Lukács példáján, mintha ennek a szaktudományban már sok évtizede kikövezt hagyománya lenne. Ezzel szemben Fél Edit és Hofer Tamás 1969-ben, angolul

² Csalog Zsolt: *Parasztregények*. Budapest, 1985.

megjelent *Proper Peasants* című,³ az átányi társadalom szerveződéséről, kapcsolattípusairól szóló monográfiáját nem számítva, még megközelítőleg sem találkozunk hasonló kísérlettel. Amíg eddig evidenciaként tartottuk számon, hogy egy hagyományos paraszti település, mégha mezővárosi léptékű is, beleszületett tagjai által teljes egészében bejárt/átlátott/használt térstruktúra, addig az interjú adatai részben cáfolják e feltételezést.

„Az a leginkább elgondolkodtató, ha egy mezővárosi parasztgazda tájékozottságának horizontját akarjuk kijelölni, hogy a praktikus közlekedéssel nem egyeztethető »kíváncsiságnak« nem volt jelentősége – szavaiból legalábbis erre következtetek – Szabó Lukács helyismeretének megalapozásában és folyamatos bővítésében. Feltételező kérdéseimre válaszolva elhárította annak lehetőségét, hogy – ha felnőttként nem is – gyermekkorában vagy legénykorában pusztá kíváncsiságból, a város megismerésének vágyától hajtva bekószálta volna az egész Kisújszállást. Gyermekkorában sem volt rá szüksége – mondotta –, mert a »komák« is a környéken laktak, így a játékot, a szórakozást eleve helyben kereste és találta meg. Ha a viszonylag kötetlen időgazdálkodású életszakasz ez a szemlélet határozta meg, miért és hogyan módosult volna a szemlélete a mindennapi munka, a lehető legracionálisabb munkaszervezés szorongatottságában?» (20.)

A térhasználathoz kapcsolódó térélmény alapja a lakóhely – Kisújszállás határán belüli – változtatása a házasodás, majd a gazdasági önállósodás vagy az öröklés okán. Az interjú szövege árnyalja a belterületi lakóház és a külterületi tanya kapcsolatát egy család lakóhelyválasztása és a gazdálkodás megosztottsága tekintetében.

Egy hagyományos paraszti közösség kapcsolathálójának „működését” eddig leginkább az egyének feletti intézmények (pl. műrokonság, szomszédság, affinális- és vérrokonság, patrónus-kliensi viszonyok) elemzéséből ismerhettük. E megközelítés kevés figyelmet fordított az egyének belső kategóriáira, a kapcsolattípusok illetén osztályozására. Szilágyi ezzel szemben az ismertség/ismeretség rétegzett jelentéstartalmát Szabó Lukács szóhasználatából kiindulva elemzi. Az adatközlő a rokonokat és szomszédokat nem csupán a közeli-távoli minősítéssel, s ennek további árnyalásával tagolta, hanem gyakran az örökösödés kiváltotta érdekütközéseket, a személyes rokonszenvet vagy ellenszenvet is rendre felemlgette. A szomszédsági vagy rokonsági körhöz nem tartozókat az „ismerem látásból” és a „beszédes vótam vele” válaszformulák segítségével különböztette meg egymástól.

Természetesen ehelyütt nincs mód arra, hogy minden „felfedezés-élményre” kitérjek, melyek a könyv tanulmányozása során megérintik az olvasót. Ehelyett tiszta szívből ajánlom Szilágyi Miklós legújabb kötetét mindazoknak, akiket a néprajz, a történeti antropológia, a mentalitástörténet, a szociális- és kulturális antropológia vagy a társadalomtörténet nézőpontjai érdekelnek, s persze azoknak is, akik meg szeretnék ismerni egy lebilincselő személyiség, egy több mint 100 évet élt mezővárosi parasztgazda saját szavaival elmondott élettörténetét, az abból áradó életbölcességét.

Bali János

³ Hofer Tamás – Fél Edit: *Proper peasants. Traditional life in a Hungarian village*. New York–Budapest, 1969.